

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ THEOLOGIA HASZNA.*)

Az összehasonlító theologia egyike azoknak a tudományoknak, a melyek az emberi történelem tényeit és tüneténeit kutatják, megfigyelik s vizsgálódásuk eredményét törvényekké alkotják. E tudomány célja megmutatni, hogy mit foglalnak az egyes vallások magukban; miben hasonlítanak egymáshoz és miben különböznek egymástól; milyen eredetük, fejlődésük; minő helyet foglalnak el az egyetemes történelemben; minő positiv és negativ tulajdonságaik, igazságaik és tévedéseik vannak; minő befolyással voltak az emberiség fejlődésére a múltban, vannak a jelenben és lesznek a jövőben. Ez a tudomány, a melynek célja, hogy egyformán igazságot szolgáltatson az emberiség összes vallásos törekvésének, még bölcsőjében van; csak e százban keletkezett, de hatása már is érezhető korunk vallásos gondolkozásmódjában.

Az összehasonlító theologia haszna legelső helyen abban nyilvánul, hogy megment azoktól a tévedésektől, a melyekbe különösen a múlt száz év keresztény hitvédői a pogány nagy népi vallásokra nézve estek. Ezek ugyanis hogy a keresztény vallás felsőbbbségét kimutassák, szükségesnek vélték a többi vallásokat gyalázni. A zsidó és keresztény vallást isteni kijelentésen alapulónak, Isten művének és tökéletesnek, a többi vallásokat meg emberi találmányoknak és csalásoknak tüntették fel. S ha meg is engedték, hogy az igazság némi nyoma feltalálható a polytheistikus vallásokban, általában mégis csak roszaknak tartották, mivel érzékiséget, kegyetlenséget és általános elfajulást szülnek. Ily nézetekben voltak a világ természeti nagy vallásai felől régebben s még ma is sokan vannak, a kik azt hirdetik, hogy Krisztus születése előtt bűn, sötétség, tudatlanság és reménytelenség töltötte be a világot. Az összehasonlító theologia hova-tovább az ily nézetek ferde és igazságtalan voltáról győz meg. Az bebizonyítja, hogyha mindjárt a természeti vallások foglalnak is magokban hamis, erényt sértő dolgokat, de általá-

---

*) Freeman Clarke Jakab „Ten Great Religions“ című munkája nyomán.

ban több igazságot, mint tévedést tartalmaznak és az emberiségnek hasznára voltak. Az összehasonlító theologia nem tud megbarátkozni azzal a feltevessel, hogy a természeti vallások emberi csalás művei, s hogy a papság az emberi tudatlanságra és félelemre támaszkodva hozta létre a természeti vallásokat. Tévelygés és tudatlanság szerepet játszhatik az intézményekben, de azok még sem alapulhatnak csupán tévelygésen és tudatlanságon. Semmi, a mi valami haszont nem rejt magában, sok időn keresztül nem állhat fenn. Ugyanezt lehet mondani a természeti vagy pogány vallásokról is, a melyek kétség kívül tévedést, hibát rejtenek magokban, de bizonyára több jót tartalmaznak, mint roszt, mert különben nem állhatnának fenn. Azok részben kielégítik az emberi sziv vágyódását, némileg korlátozzák az emberi szenvedélyt, és ámbár tökéletlenül, az emberi öntudatot az igaz felé irányozzák. Azt állítani tehát, hogy azok egészen rosztak, nem egyéb, mint az emberi természet iránt tiszteletlenséggel viseltetni. Az emberiség véleményei iránt való illő tisztelet tiltja, hogy a pogány vallások fő forrásait csalásokra vezessük vissza. És az isteni gondviselés iránt való tisztelet is erre a megállapodásra kell hogy vezessen. Lehetséges-e, hogy Isten a világban tanubizonyosság nélkül hagyja magát s csak a zsidóknak és a keresztényeknek tegyen kijelentést? Ez a szűk látkör megfosztja Istent attól, hogy az emberiség nagy részével érintkezék. Ez ugy tünteti fel az emberiség atyját, mint a ki keveset az ő gyermekei közül kiválaszt, hogy legyenek közel hozzá, a többieket pedig engedi, hogy tudatlanságban és bűnben veszzenek el. Maga Pál apostol is azt tanítja, hogy minden nép mely a földszinén lakik, nemcsak keresheti Istent, hanem őt meg is találhatja. Az a lény, a kinek tudta nélkül egy veréb sem eshetik le, nem hagyja bizonyára az ő gyermekei egy részét a lelkiismeretnek, a vallásos vágnak és igazságnak megfelelő táplálék nélkül.

Ha más téren haladást látunk, ugy kell, hogy legyen ez a vallás terén is. Mi az összehasonlító theologia világánál minden egyes természeti vallást ugy fogunk fel, mint előkészületet, mint egy lépést a keresztény vallásra. S innen magyarázzuk meg azt is, miért kellett Krisztus eljövetelének az idő teljességében bekövetkeznie. Elfogadjuk a haladás elvét a vallásban is, éppen ugy, mint az emberi élet más körében, mert e nélkül a vallásban rendtelenség uralkodnék.

Az összehasonlító theológiának tehát első helyen az a haszná van, hogy rendre rendre eloszlatja azokat a balfogalmakat, a melyeket a keresztények a nem-keresztény vallások iránt ápolnak, és tel-

jes igazságot szolgáltat a többi vallásoknak is, midőn elismeri az ő részszerinti hasznukat és igazságukat. De az a haszna is megvan az összehasonlító theológiának, hogy a keresztény vallás értékét emeli s annak fensőbbtségét feltünteti.

A keresztény hitvédők úgy el voltak foglalva eddigelé a csodák, természetes és természetfeletti, ihletés és csalhatatlanság kérdéseivel, hogy az összehasonlító theologia mezejét egészen paragon hagyták. Pedig ez mutatja ki igazán a ker. vallás igazságait és azon tulajdonságait, a melyeknél fogva az összes emberiség vallása lehet. Ugyanis a világ főbb vallásainak részrehajlatlan átvizsgálásával a ker. vallást oly világitásba tudjuk helyezni, hogy a míg a többiek helyi vagy népi vallásoknak látszanak, addig ez katolikus, vagy általánosnak tűnik fel; s míg a többiek egyoldalúak, veszteglők és mulandók, addig ez általános és haladó. S ha pedig a ker. vallás más vallásokkal való összehasonlítás után úgy tűnik fel, mint a mely csak egyedül alkalmas az ember természetéhez, kétségbevonhatlan, miszerint az az Istentől arra jelöltetett ki, hogy az emberi nem vallása legyen; igazsága az Isten igazsága és útja az égbe vezető út.

Népi, vagy pogány (ethnic) vallások alatt olyan vallásokat értünk, a melyek közül mindenik az emberiség bizonyos családja, vagy faja határain belől van elterjedve és azokon a határokon kívül sohasem, vagy legfennebb csak véletlenül szerzett magának proselytákat. Katolikus vallások alatt pedig azokat értjük, a melyek készséget és erőt mutattak különböző fajok közt való elterjedésre. Így a brahmanismus, a mely több mint 3000 évtől fogva a hinduk vallása, sohasem kísértette meg, hogy más fajok közt is elterjedjen, azért ezt határozottan faji, vagy ethnikus vallásnak nevezhetjük.

A Confucius és Zoroaster vallásrendszere, Egyiptom, Görögország, Skandinavia vallása kizárólag az. A zsidó vallás ámbár igényt formált a katholicismusra és proselytákat szerzett, de eredetileg ethnikus — bizonyos lényegtelen dolgokat nem tudott nélkülözni, azért nem lehetett katholicussá. Mohamed vallása annyiban katolikus, hogy különböző fajok fogadták el; azonban a mohamedán vallás sohasem törekedett megtérteket szerezni, hanem csak alattvalókat; soha nem igényelt hitet, hanem csak alázatosságot. De kétségkívül mindrekvés, mind a mohamedán vallásban van általánosságra való tö-

Azonban Isten egységének hitcikkéből következik.

ratban, hanem

vallás Istennek nemcsak hatalomban és akadémikus bölcsességben való felsőségét is tanít-

ja; e szerint Isten nemcsak király, hanem atya is. A ker. vallás nemcsak arra törekszik, hogy proselytákat és alattvalókat szerezzen, hanem megtérteket is. Innen van, hogy idő folytán oly számos, különböző fajhoz tartozó népeket hódított meg.

A zsidó, izlam és ker. vallás szorosan az Isten egységét tanítván, mindhárman igénylik, hogy általános vallások legyenek; azonban a zsidó és mohamedán vallás nem lehet általános. Az izlam győzelme különböző fajokra terjedt ki ugyan, de nem mélyen; mai nap-ság négy különböző faj közt van elterjedve, u. m. a sémi, indo-európai, néger és turáni fajok közt. De helyesen fogva fel a dolgot, az izlam csak egy eretnek-keresztény felekezet, egy Keresztelő János, kiáltván a pusztában: Készítsétek meg az Urnak utait; éppen azt teszi a népekért, a mit a zsidó vallás tett, az Isten egységét tanítva. S győzelmét az illető népek közt úgy lehet tekinteni, mint a kereszténység előleges győzelmét.

Van még egy másik vallásrendszer, a mely némi törekvést mutat az általánosságra. Ez a buddha-vallás, a mely Ázsia egész keleti felében elterjedt. De bár különböző nemzetiségek fogadták el, mindezek a nemzetiségek csak egy fajhoz tartoznak, a mongol fajhoz, mely az Indiából elüldözött buddha-vallást felvette.

Ellenben a ker. vallás kezdettől fogva alkalmasnak látszott arra, hogy az emberi nem különböző fajait meghódítsa. A pünköst ünnepén különböző fajú emberek hallották az apostolokat saját nyelvükön beszélni és a tüzes nyelvek csodája jelképe volt az igazság hatásának, a mely a különböző nemzetek lelkét és szívéát átjárta. A zsidó-keresztények ugyan megkísértették, hogy a ker. vallásban ismételjék az ők régi tévedésöket, a mely megakadályozta, hogy a judaismus általános legyen. Azt akarták elhítenni, hogy senki sem lehet keresztény, ha egyszermind zsidó is nem lesz. És ha céljuk sikerül, hathatósan megakadályozták volna, hogy Krisztus evangéliumán általános vallás épüljön fel. Hanem Pál apostol megmentette a kereszténységet ettől a véletlen esettől, azt mondván, hogy a kereszténységnek semmi köze a zsidó törvénynyel, szombattal és ceremóniákkal. A keresztényeknek azt adta feladatul, hogy ismerjék el Krisztust, még pedig nem test szerint, azaz nem mint zsidót, hanem szellemileg. Ekkép a ker. vallás általános lett és alkalmasn¹

tatja magát arra, hogy az emberiség vallása legyen. ^{gy minden}
Az összehasonlító theologia továbbá azt ^{gában némi igaz-} az igazságot. Ellenben
ethnikus vallás egyoldalú, mindenik f^é
ságot, de nélkülöz bizonyos ö-

a kereszténység, vagyis egyetemes (katholikus) vallás teljes és tökéletes.

A brahmanismus például egyrészt szellemileg teljes, másrészt anyagilag hiányos; a végtelen tekintetében teljes, a véges tekintetében hiányos; ismer örökkévalóságot, de nem időt, elismeri Istent, de nem a természetet. Az a szellemi pantheismus nagyterjedelmű rendszere, a melyben nincs egyéb valóság, csak Isten, minden egyéb csalódás. A hindu gondolkozás és élet összes törekvése Istenre, az örökkévalóságra és végtelenre van irányozva, nem az emberre, időre és végesre. Szóval e vallás pozitív oldala a szellemi valóságok iránt való érzék.

A szellem teljesen képviselve van a keresztény vallásban is. Nem csupán ilyen új testamentumi helyekből tűnik ez ki, mint ezek: az Isten lélek, a betű megöl, lélek a mi megelevenít, hanem a ker. vallásnak szinte egész története a tulságos szellemiség okirata. Kitűnik ez az egyház istenitiszteleiből és énekeiből, az asketismusra való törekvésből és a világi ember becsméréseiből. A ker. vallás tehát teljesen érintkezik a brahma-vallás pozitív oldalával, azt kiegészíti, teljes elismeréssel adózván másfelől az embernek és természetnek is.

A buddhismus, a mely a brahmanismustól való elpártolás, éppen az ellenkező igazságok és hiányok kinyomata. A mely oldalon a brahmanismus erős, ez gyöngé és megfordítva. Ismer embert, de nem Istent; ismer végest, nem végtelent; erkölcsiséget, de nem kegyességet. Egyedüli istene Buddha, egy ember, a ki számtalan átváltozáson ment keresztül, a míg példányszerű erényeivel a világegyetem feletti uralmat megnyerte. A természet a buddhistának, a helyett, hogy csalékony árnyék lenne, mint a brahman követő tekintti azt, szigorú bíró, mely részrehajlatlanul jutalmazza mind az engedelmességet, mind az engedetlenséget.

A buddha-vallás tevőleges oldala az emberi léleknek és a világegyetem természeti törvényeinek elismerésében áll. Az új testamentumban és egyháztörténelemben is teljesen kifejezve látjuk e nézetet. Jézusnak minden példázataiból és tanításáiból kitűnik ez, a melyekben az ember úgy van feltüntetve, mint felelős lény, ki munkáinak és sáfárságának pontos mértéke szerint nyer jutalmat vagy büntetést. S midőn a ker. vallás gyakorlati munkásságát tekintjük, szintén úgy találjuk, hogy csaknem tulságos súly van fektetve az emberi lélek megmentésének köteletségére, különösen a zárdaiban. De eltekintve ezen specialis iránytól, nem lehet tagadni, hogy

a keresztény gyakorlat, az emberi lelket illetőleg, megegyezik a buddha vallás positiv oldalával, úgy tekintvén a lelket, mint anyag-zatos, korlátolt, de fejlődő egyed (monad), a mely nem merül el az abszolút lény mélységébe, miként a brahma-vallásban.

Confucius rendszerének sok érdeme van, különösen a társadalomra való befolyás tekintetében. A legconservativebb és legprózaibb minden vallási rendszer közt. Lényeges jelessége a minden létező iránt való tisztelet. A változás semmi reménye vagy félelme által sem zavartatik meg és még a haladás eszméje is ki van zárva a chinai gondolatából. Biztonság, nyugalom, béke: ezek az áldások. Testi kényelem, földi jólét tán sehol sem volt tovább vive, mint a mennyei birodalomban. A szülők iránti tisztelet erősebb Chinában, mint bárhol. A császár úgy tiszteltetik, mint népének atyja és az ősök is tiszteletben tartatnak. Ilyen a chinai élet fényes oldala. A sötét oldala rettenetes: erkölcsi halál, a mely olyan népre szokott nehezedni, a mely között nincsenek ily dolgok, mint remény, várakozás és haladás érzete. Innen van a chinaiaknál az élethez való kevés ragaszkodás és a sok öngyilkosság.

Confucius rendszerének positiv oldala, hogy az államot családi alapon szervezte; a császár kormánya atyai kormány s az alattvalók engedelmissége fiui engedelmisség. Jézus, jóllehet nem először hívta Istent atyának, de először hozta az embert igazi fiui viszonyba Istennel. A római egyház is a család eszméje szerint van szervezve. Ez a szó „pápa“ atyát jelent, mivel ő az egész egyház atyja. Minden püspök és minden pap atyja kerületének és gyülekezetének. Csak Chinában és a kereszténységben a családi élet ily szent és tiszteletreméltó. Némely patriarchalis rendszerben a többnejűség megsemmisíti a feleséget és anyát; másokban az állam nyomasztó tekintélye semmisíti meg a háztartás függetlenségét. Tehát Chinán kívül csak a keresztény vallás fogadja el a családi élet vallását conservativ elemeivel együtt; azonban a keresztény vallás Confucius vallását kiegészíti az által, hogy az emberi nem testvériségébe és a menyországba nagyobb reményt helyez.

Zoroaster vallásában a főgondolat az, hogy az ember harczoljon a jóért a rossz ellen. A világ a világoosság és sötétség sergei közt vívott háboru színhelye. Minden ember, a ki tisztán gondolkodik, beszél és cselekszik, Ormuznak, a világoosság királyának szolgálja, annak segíti ügyét. Azonban ezen rendszerből hiányzik az egység, folytonos összeütközésben él; erényei azok, a melyek a harcosé, katonáé. Mind erényei, mind hiányai ellenkeznek a chinaiakéval. Ha China örök békéje erkölcsi stagnatio és halálra vezet, Persia foly-

tonos küzdelme és összeütközése kimerülésre. A persa birodalom tüzes pályáján hamar sirjához jutott, a chinai birodalom rengeteg idő óta tengődik.

A mennyországról való eszme ép oly központi helyet foglal el a keresztény vallásban, mint Zoroaster vallásában. A miként a zend vallásban minden ember katona, harczolván a világosság vagy sötétségért és semlegeségnek nincs helye, ugy az evangéliumban a világosság és jó ellentétben vannak a sötétséggel és rosszal, mint örökös ellenséggel. Bizonyos dualis folyamat vonul keresztül a keresztény iratokon és az egyház tanításán is. Isten és sátán, ég és pokol, egymást váltogatva fordulnak elő. Mindenkinék választania kell közülök. A divatos theológiában erre a dualismusra nagy suly van fektetve. Az örök büntetés és örök pokol a kereszténységben mindig orthodox tan volt. Mindazonáltal a gyakorlatban, a keresztény vallás nagyobb gazdagsága és teljessége következtében, ez a dialismusra való törekvés a keresztény monotheismus által semlegesített és a rossz függésben tartatott, mialatt a zend vallásban a rossz elv a jó rettentés nagy társa maradt. Ezekből azt láthatjuk, hogy a keresztény vallás alkalmas igazságot szolgáltatni mind annak, a mi a zend vallásban foglaltatik, elkerülvén egyfelől a felületes optimismust, elismervén másfelől azt a tényt, hogy minden igaz életnek részt kell venni a küzdelemben.

Ha a brahmanismus és buddhismus ugyanazon gondolat tengelyének különböző végeit foglalja el, ha Confucius rendszere ellentétben van Zoroasterével, régi Egyiptom és Görögország vallási rendszerében egy harmadik sark-ellenes fejlődésre bukkanunk. Egyiptom a természetért van, Görögország az emberért. Miként a nilusi sphinx, ugy Egyiptom régi vallása kitanulhatlan; titkainak csak néhány változatait tudjuk még nyomozni. Az emberi és állati testek szenteknek tekintettek, a mit következtetni lehet a bebalzsamozás gyakorlásából. Még a növények is valami szent dolgot tartalmaztak. „Oh szent nép! így szól a római gunyiró, a ki még isteneidet is kertedben növeled.“ A természetnek az az ábrázoló ereje, a mely a szerves életben látható, különböző alakokban van feldolgozva az egyiptomi panteonokban. Isteneiknek mindenik csoportja a természet valamely elrejtett titokteljes törvénye képviselője. De midőn Görögországba jövünk, e személyesített természeti törvények emberekké változnak. Egyiptom istenei erők és törvények, Görögországi személyek. Az istenfélés ez ellentétes formáinak szembeálló törekvései kitűnnek az egyiptomi és görög élet fejlődéséből is. Egyiptom istenei a nép felfogásától távolesőbb titkok voltak, mintsem hogy isteni tisztelet tár-

gyai lehettek volna, és így a vallás Egyiptomban papifoglalkozás lett. Görögországban ellenkezőleg az istenek igen bizalmasak, igen közel voltak a néphez a tekintetben, hogy valódi tisztelettel illetethessenek. Résztvevén minden emberi hibákban és vétkekben, előbb-utóbb be kellett hogy következzenek, hogy az a bizalmasság megvetést szüljön. Egyiptom vallása azért veszett el, mert a néptől távol tartatott, Görögországé pedig azért, mert megszűnt tisztelet tárgya lenni.

Az egyiptomi vallás pozitív oldala, a mint láttuk, az isteni elemnek a természetben való elismerésében áll, azon plastikai, titokteljes életnek elismerésében, a mely minden szervezetben mintegy testesülést nyert. Ebből a nézetből úgy találjuk, hogy kevés foglaltatik határozottan az új testamentumban. De hogy a keresztény vallás elvei mellesleg magokban foglalják e tant, kitűnik először abból, hogy a keresztény egy istenhívőség elismeri, hogy Isten minden dologban és minden dolog felett van. Kitűnik másodsor abból, hogy a keresztény művészet a titokteljes életnek természetben való érzékitése. Míg a klasszikus művész formát ad az élettelen alaknak, addig a ker. művész annak elrejtett élete után puhatóldozdik. Kitűnik végül abból is, hogy az újabb tudományos kutatás elismeri a természetben levő titkot, a melyet keresni kell és ez a keresés minden igazán tudományos ember komoly vallásos érdekével megegyezik. Ilyen ember előtt szentségtelenségnek látszik kételkedni a természet kinyilatkoztatásán; és annak csálhatatlan illetésében épen úgy hiszen, mint a dogmatista hiszen a szent írás csálhatatlan ihletésében. Azt mondhatjuk tehát, hogy az egyiptomi rendszer lényeges igazsága felvétellett a mi újabb keresztény életünkbe.

Hogy áll a dolog továbbá a vallásos gondolkozás ellenes sarkával, a görög, vagyis a szép emberi forma vallásával. A görögök istenei emberek voltak, nem pedig elvont eszmék, eltitkolt természeti erők és törvények. Több mint emberi szépséggel felruházott férfiak és nők bájos szövetsége voltak, de áthatva emberi léttel és rokonszenvvel. Mit adott e szép rendszer helyébe a kereszténység? A felelet erre az, hogy a ker. vallás sarkalatos tana a megtestesülés (incarnatio), azaz istennek testben való megjelenése, némi dogmai jelkép alatt mindig a hit tárgyát alkotta. Jézus Krisztus mindig úgy tekintetett, mint Istennek legjobb kinyilatkoztatása. A katolikus egyház talán igen is megemberiesítette a vallást, mindenféle görög isteneket és istennőket teremtvén és minden módon benépesítvén egész szép emberi formákkal, megtestesítvén a szentséget és gyöngédséget is az ég királynője, Máriában és az ő isteni fiában. A zsidó és mo-

hamedán egy istenhívőség egészen elkülöníti Istent a világtól. A bölcsészeti egyistenhívőség, napjainkban elkülöníti Istent az embertől és így őt teljesen megfoghatatlanná teszi. A ker. vallás oly istent ad nekünk, a ki teljesen el van különítve mind a sémi monotheismus szigorú kényuri mindenhatóságától, mind az Olympus véges és tökéletlen emberiségétől. Mi úgy tekintjük Istent Krisztus által, mint a ki tele van az emberiség iránt jó akaratokkal, mint a ki mindnyájunkban van, de látjuk ezenkívül őt még a természetben, gondviselésben és történelemben is, mint mindenekfelett és mindenekben levőt. A görög emberiségek tehát a kereszténységben kiegészülést nyertek.

Ezekből látjuk, hogy a népi nagy vallások mindenike egy részről teljes, más részről hiányos, míg a kereszténység minden oldalról teljes és tökéletes. A ker. vallás alkalmas elfoglalni azok helyét, nem mivel azok hamisak, hanem mivel csak bizonyos fokig igazak.

Az összehasonlító theologia végül azt mutatja, hogy a népi vallások veszteglők, megállapodtak, elfajultak, vagy megszűntek, míg az általános, vagy ker. vallás fokozatos fejlődésre alkalmas. Így Persia, Egyiptom, Görögország és Róma vallásai megszűntek. China vallása, az izlam, buddha és zsidó vallások megállapodtak és láthatólag változatlanul maradtak. Egyedül a keresztény vallásnak van az az ereje, hogy lépést tarthasson a haladó műveltséggel. Folyvást vetkezi le régi formáit és ujakat vesz fel. Pál apostol vezetése alatt zsidó burkából kiszabadult; hitté és rendszeré, majd később ceremóniává és ritussá lett. Midőn Róma bukása Európát egység és központ nélkül hagyta, szervezetet és rendet adott a pápaság útján. Midőn a papság zsarnokká vált és a renaissance szabad gondolat után sovárgott, hirtelen előhozta a protesztantizmust, miként a víz mellé plántált fa alkalmas időben meghozza hajtásait.

A kereszténység hozta létre az újabb tudományosságot, irodalmat és művészetet is, a mely gyermekek néha elfelejtkeznek anyjukról és nem ismerik származásukat, de a melyek még most is az ő emléiből táplálkoznak és osztoznak életében. A kereszténység — a hit, remény és szeretet szelleme — a modern műveltség forrása. Találmányai és tudománya a sokaságért, nem az egyesekért vannak. Felemeli a néptömeget, a mely minden más helyt lábbal tapostatik. A nép barátja; szabad iskolákra, szabad sajtókra és kormányokra törekszik; a rabszolgaságot, háborút, bűnt eltörli; a társaságot javítja s az emberi nem vallásai közül egyedül tudja az embert haladásában kísélni roszról jóra és jóról jobbra.

VARGA DÉNES.

AZ UNITÁRIUS VALLÁSKÖZÖNSÉG EGYH. FŐTANÁCSÁNAK AUG.
30. 31. ÉS SEPT. 1. NAPJAIN TARTOTT GYÜLÉSE.

A főt. püspök úr megnyitó beszéde.

Mlgs. és főt. Egyh. Főtanács!

Midőn tisztemből kifolyólag atyafiságos szeretettel üdvözlém ez alkalommal is egyh. főtanácsunk egybegyült tagjait, nem keresek más szavakat, mint a melyeket a viszonttalálkozás örömrzése önként ajkaimra ad: Isten hozta mindnyájokat!

Egy év után ismét együtt vagyunk, hogy egyházunk ügyei fellett tanácskozva, annak szükségéit a lehetőleg kipótoljuk, fejlődését anyagi és szellemi irányban előmozditsuk; általában kultur-missiói feladatának teljesítésére minél alkalmasabbá tegyük.

Kultur-missiót említek, nem csupán az eszmetársulásnál fogva, a mennyiben jelen főtanácsú gyűlésünk az erdélyrészi kultur-egylet alakuló közgyűlésével történetesen összetalálkozott, hanem mert úgy vagyok meggyőződve, hogy jelen polgáriassodásunk alapját tényleg a keresztény vallás vetette meg. A legelső kultur-egylet szerintem azokból a szegény halászokból és vámszedőkből alakult, a kik a Krisztus lobogója alatt egy új erkölcsi világrend megalapítására egyesültek. A kereszténység alapelvei biztosítják ma is a valódi kulturát. A hol ezek kormányozzák az érzéseket, ezek irányozzák a cselekedeteket, ott az érdekek harcza megszűnik s az emberek mint egy család tagjai simulnak egymáshoz. Ez irányban működni van hivatva a mi egykor csak erdélyi, de ma már magyarországi unitárius vallásközönségünk is. Ez a mi kulturális missiónk, a mely csak azért is elismerést igényel a közvéleménytől, mert sohasem helyezte magát ellentétbe a nemzeti törekvésekkel; valláosságunk sohasé ütközött össze hazafiságunkkal; egyházi államunk nem volt és nem is lesz soha akadály polgári államunk egységének.

De talán igenis messze távoztam feladatomtól, mely jelenleg nem más, mint a mlgs. és főt. E. Főtanács becses figyelmét felhívnom azon teendőkre, a melyek ez alkalommal is reánk várnak s az melyek egyfelől vallásközönségünk egy évi pályafutásának s ez idő alatt elért eredménynek megbírálásában, másfelől további haladásunkra nézve a szükséges előkészületek megtételében, ugyszólván útitervünk megállításában összpontosulnak.

A mi az előbbire, közelebbi múlt évi munkálkodásunkra s az elért eredményekre vonatkozik, erre nézve a nemsokára felolvasan-